

լէ, հիմնական յաջգններ որոնք մեր ժողովուրդին ստեղծագործութեան մթին մը ղուցները, օրէնքները, եղանակները կ'ընդգրկեն, կը թելադրեն, կը պիտակեն, Իւրաքմէ հեռու ժամանակներու վրայ հողէն բխող խաչքարին ժայթքը միայն արուեստի առարկայ մը չէ, այլեւ մեր հոգիին մէկ կերպարանքը։ Ու ասիկա իրաւ է, նոյն մտածողութեամբ, ձայնին ու գոյնին բխումներուն համար ալ։ Եթէ չի ներուիք, աժան թուող սա ընդհանրացումներուն ուղիներով մեզ ակադրիքներ ԵՐԵՎԱՆԻՐԸ, — զառաժուժ մը, չարաչարութիւն մը որոնք հետզհետէ կ'ընդհանրանան, կը տարածուին երբ գրել կամ մտածել գիտցող մարդեր, այդ իսկ գիտութիւնը լոկ մեկնակէտ առած կը չափեն ու կը ձենեն, կը պատգամեն ու կը կառուցանեն, առանց վախի, սխալէն իսկ անայց — բայց նոյն այդ ճամբով չ'արգելուի իրարու հաշտ ընել, իրարու ընծայել ու դաշնութեան հետամտիլ երևոյթներու առջև ու հետ որոնք կը ծին նոյն հասարակաց խմորէն, թեւ կը բանան ապրուցներու նոյն յատկանքն ու իր կերպարանք կ'ըլլան գիրար ամբողջանող։

Գրականութեան պատմութեան բանուոր մը, սա տողերուն հեղինակը, չի տառապիր ընդունելու համար որ

— քարը, այսինքն նիւթին այն կտորը որուն վրայ ուղեղէ մը սրբազան կայծ մը, սարսուռ մը օր մը իշեր են ու իրենց հետքը անշինջ սեւեռներ, մտածման մը, ապրումի մը իբր վկան, գիմանալով այդ ուղեղէն հազար անգամ առանելալ տեւողութեամբ մը,

— ներկ մը, մազաղաթի մը, կտաւի մը երեսին, օր մը կաւի կտոր, փոշի, մետաղի փշրանք, մետի մը թմրումին տակ խմոր, վրձինի մը շրթունքովը հաղորդ միշտ նոյն սեռէ ուղեղի մը յոյգերուն, խօսելու համար մանրանկարի մը քուրայէն, ամբաւ ապրուցներու մասին։

— գիր մը, կամ գիրերու շարք մը, մատենաներու, պատերու, լսթերու, մետաղ կամ հող ամաններու կողքերուն, միշտ նոյն հրաշքէն յայտնաբերում։

— կտոր մը այտ, ապրող ձեռի մը վրայ։

— աւալ մը, ձայնանիւշի մը բողկուկներուն ներքեւ թմրած, կամ թեւ առած մատաղ չրթներէ

տարբեր են ոչ թէ իրարու հակոտնայ, զիրար հերքող, վանող,

այլ իրարու պաշտպան, իրար լրացնող, երբ ուսումնասիրութիւն իրեւ սրբազան հրիտաններ, իրենք իրենց համար ու ծաւաւէին իրենցմէ վեր, անդին ապրումներու, ու իբր այդ

կը մնան օժտուած փոխադարձ վերաժումներու կարելիութիւններով, չնորհեւրով։

Քարի մը երեսին չափերեւ թէեւ կըցկտուր յիշատակութիւն մը քիչ կը տարբերի ողեղէն իր թելադրանքովը որ պարման բերանէ մը արձակուած փշրանքին է քերթըւածին։

Մի տաք հուարի թէ աւելորդ փոյթով մը կ'ընդարձակեմ բառերուն օտմանները։ Գիտակեմ եմ ըրածիս սակայն։ Բանասիրտ կանէն սա ոչ ուղղափառ օտմանում մը մեր օրերուն ինքզինքը պարտադրած կրթանք մը իբրեւ իրականութիւն է արդէն, հայոց հայրենիքին մէջ ուր հսկայական բանաորներ, մեթոտի մերձուոր հանգիտութեամբ մը, հասած են չքիւղ, անփոխարինելի արգիւնքներու։ Խորհրդային Հայաստանի, այդ մարդէն, արդի փաղանգը աշխատողներու, բազմաառիւծակ միջոցներէ ալ նպաստաւորում, կը ձգտին հայ համայնական մեակոյթի մը ոչ միայն մտափոխարեւալ իրականութիւնը, զարբերու փոշինէն ազատագրել (վերբերելու) այլ ամբողջական հայ մեակոյթը կեդրաւացիելու։ Պրոծածուած եղանակներուն ճահաւոր կամ անճահ, արդար կամ բռնապետ կարելիութիւնները լիւս չեն արգելիք։ Իրողութիւն է որ Մոսկու չեն անդհանրի Հայաստանը հարկը անգամ աւելի իրաւ է քան Չամչեանի, Ալիշանի Հայաստանները։ Ու ասիկա բաւ է ինծի։ Հայ մշակոյթը մօտէն սեղմող, բառի տեղ նիւթ, փաստ, իրենց բառովը fact միայն օգտագործող մեթոտը իր արդարութեան ապացոյցը տուած է արդէն։ Ձեռք երկմիտ մեծ անուններու փառքին, ցոյցէ խորշանքես, ինչպէս խաւորցնելու հաւանական վախէն ալ անհանգիստ։ Ու կը յայտնեմ իմ զոհուածակութիւնը, ռուսաբարութիւնը (քաւորող դարու պատմութիւն մը ունի այս (վկայութիւնը) Խորհրդային Հայաստանին բանասիրական աւագործարէն, իրենց գործածած ակադեմիական տարազներուն վճա-

բելով պարզ զին մը ու ծանրանալով բուն իսկ գինին — որ հայ մշակոյթին արդի հըպարտութիւնները կ'երաշխաւորէ: Արեւեան, Ազոնց, Անառեան, Մանանդեան ու մասամբ՝ Նոր հողք իջնող Աղալեանքը: Ասանց համարաւէն ապրին անուները են: Ու անմիջապէս,

— Գարեգին Յովսէփեանց,

որ, միայն կէս դարը անցնող բոլոր տուէր գործօնութեան մը խորհրդանշելը է: Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ այնքան զգրն-գակ ապաւին մէջ մասնաւորամբ մը: Աւելի անդին, երբ այս փոքր (essais) մօտենալ մարդուն, պիտի տրուին այդ գործօնութեան այլապէս խռովիչ, իրաւ տախտակներէն հիմնականները: Սա մուտքին, Գարեգին Յովսէփեան, արեւելահայ ծանրաբեռն, շքեղ, գիտական կրթանքին մէջ, ինծի կը ներկայանայ իբր առաջին աստիճանէ շնորհներով, կարելիութիւններով հարուստ գործաւոր մը, քիչ վերը յիշուած տաղանդաւոր մարդոց հոյլը արգարթէն փառապալկող հպարտանքէն, գեղեցկութիւնէն անվիճելի բաժինով մը, ու տակաւին ասկէ անդին ալ շատ անձնական, իր մով միայն ըմբռնելի ուրիշ բաժինի մը բարեօժի: Ինչպէս պիտի տեսնէք քիչ անպին: Այդ աւելին նուէրն է մասնաւորապէս ուրիշ աշխատանքի մը մեթոտին: Պէտք է մտնայ որ Գարեգին Յովսէփեան բանասիրական կրթանքը տիրապէս գործադրած է զրեք իր բոլոր բաժիններուն մէջ: Բայց իր նախասիրութիւնը զինքը առաջնորդած է մասնաւոր կալուածներու պրպտումին (պիտի գիտնանք թէ որոնք են անոնք): Արտասանեցէք Թոմասմեան բառը ու հետեւեցէք ձայնին ձեր ներսը արթնցուցած զգայութեանց թափօրին: Անթարթի մէջ, ձեր ժողովուրդին ամենէն հիմնական մէկ սլացքը, երկնայնութեան բանութիւնը բնական մասնայատուկ մէկ անուշխիւնը կրեպարանք կ'ըլլան ձեր ներքնագոյն գիտակցութեան խորունկները, ու դուք կը վերածուիք ձեր եղբայրներուն, մեռած կամ զոյ, որոնք իրենց չոր հաջը թրջեցին աղբիւրին ու իրենց շաղկը յարդարեցին կոշտ քարերուն, որպէսզի ստոնք հագնին այն հարեւր ձեւերը, նազները, քանութիւնները, հայ քանարին ամենէն թաքուն, սիրագին թապուռները: Արտասանեցէք,

մօտիկ նպատակի մը համար՝ Անառեանը ու նոյն ձեւով հետեւեցէք անգրագրածութեան: Կոմիտաս, Արեւեան, Մանանդեան, Ազոնց միայն մարդոց անուներ չեն, որոնք իրենց հողեղէնը ըլլային ապատաքած, այլ մօզապան հանգույցներ, գաղափրներուն ու ձգտած գաղափարները թելագորով: Անոնք, ձեր մտքին մէջ համազօր զուգորդութիւններ կն հոգեդրութիւններ (բառը Զրաքեանինն է), հպարտութիւններ, կիրքեր, կսկիծներ, բոլորն ալ անգի ընտանի, կարծես մեզմէ բխած (ամեն իրաւ մեծութիւն նման հազարականութեամբ կը գործէ ընդհանրապէս, մեծէն ու պոտիկէն հաւասարապէս իւրանալի): Ու հանգիտօրէն, արտասանեցէք Գարեգին Յովսէփեանը, հետեւելու համար մտնէն յառեւ ապրումներուն: Առանց անհուան լուսապատկին որ մարդոց գործերը կ'ենթարկէ որոշ օժուութեան, արտօթեան ըսիւր կուգայ, Գ. Յովսէփեանց իր անուան գուգորդ ունի մէկէ աւելի մասնաւորեալ յղացքներ: Զինք կըրնար, քանակ այդ անուանին, յստակ տեսնել մէկը արեւելահայ բանասիրական կրթանքին նորագոյն դիմաւելումներէն,

— հայ գրչարութիւնը որ գիրքի մը անունը չէ միայն իրմէ հեղինակուած գիրքերու դարեր հայ ստեղծագործ աւելցնող գեղեցած գիտազան փոփոխութիւններէն կենդանի վկայութիւնը: Թերեւս չէք դիտեր որ անկա մարդն է որ ոչ միայն տեսած է հայ բոլոր ցոյ, կարելի ձեռագիրները, այլ և մեր գիրին բոլոր կերպարանքները, մագաղաթէն դուրս, քարերու, աւերակներու ծոցը ծնաւորուն:

Սեղմեցէք ձեր մտածողութիւնը, զբլլազարութիւնը ազատագրելու համար զձայն իր կնիքէն ու բարձրանալու ուրիշ իրագործման մը, որ անուն ունի մանրամասնաբար իրմէ: Աւելի յաւակնոտ սա տարակն թանձրացնուած թիւղգրանքնորը: Ընթերցողը թող ինք զատաւորէ ասոնք, հանդերձ համար սրտառու յապրումներու ան հանգէսին որոնք այդ նկարողները կը թրթոսցնէին, առ կամ ան ճեղքանման վանքին մը միջին սրահներուն ծոցը, իրենց գէմքին անման գալանհար մագաղաթներուն վրայ երբ կը նետէին գիծերը, կը յօրինէին շէնքերը հոգիներուն ու ասոնց արտայայտութիւնը կը սեւեռէին գոյներուն աշուկնե-

բողբը՝ Մաներանկարի՛չը իր ու ստարին հաշւ
ւոյն հրք կը թանձրացնէր մեծ կիրքերը,
ստաւմաները, սէրն ու մահը՝ արքայու-
թիւնն ու դժոխքը, արգեօք չէ՞ր ներկայա-
ցնէր իր Ժողովուրդին հոգեկրօնթննէն ա-
սիննէն աշխուսեան, նրբաշնորհ յոյգերը՝
խնդն ու արցունքը, երգուն ու յոյսերը...
Սխալի մէջ չեմ երբ յայտարարեմ թէ հայ
մանրանկարչուքիւնը Գ. Յովնէփեանի սա
զուրբութեան, կրքոտ պաշտամունքին մէ-
ջէն սկիզբը կ'ընէ հայ հոգիի արտայայտու-
թիւններէն մէկը ըլլալու իր առաքելու-
թեան։

Սեղմեցէք աստիճան մըն ալ աւելի ձեր
մտածողութիւնը որպէսզի անցնիք քիչ մը
աւելի մտղիւն քան սա նիւթեղէնէն արտա-
ուած ապահովութիւնները: Թուղթ, նկար,
գիր, շէնք, — ասոնք նախատարբին են
անշուշտ որոնցմով մեզի պիտի ըլլայ նե-
րելի ուրիշ փառասիրութիւն մը, արդշտանք
ըն նքէ կ'ուզէք: Գլածոր, չաւուր Թառ-
կատուի անուներն են այսօր աղաւաղեալ
այսինքն իրենց կեանքին մէկ կարեւոր մա-
սովը մշակած, մեռած, ժամանակին աստմ-
ներուն ներքեւ: Բայց դիտուելը, տեսա-
նողը, մարգարէն մեզմէ կը տարբերին ա-
ւելիմ ցեղեկու իրենց ուժով: Այս ուժին
միջամտութիւնէ է որ հուս նիւթը պիտի
ողելինէ ու ասոր իշխանքներովք պիտի
հարտարապետէ իմացական փառք մը: Կաղ-
բասեալմ, Գլածոր, այս փոխակերպումով
կ'ըլլան հայ իմացական, զգացական գրու-
թիւններէն շքեղ խոստովանութիւններ: Հոն
ուր սովորական նմաքողը, բանասէրը ար-
ժանագրութիւններ միայն կը գտնէր, Գ-
Եփեսէական մեզի կը պարզէ հայ ստեղծա-
գործութեան սխաղիւն մէկ համայնապատ-
կերը: Պատմութեան անցիկ: Կառնկցէք
զիս: Ստեղծագործութիւնը ծփուն, դիւա-
տարածուող, պատմութեամբ միայն սեռա-
ռելի կարեւորութիւն մը չէ: Ահա թէ ուր կը
տարբերին Միւրթարեան գայողներուն եւ
արեւելահայ գայողին նուաճումները: Փա-
ռուոր հաւաքածոյ մըն է անշուշտ Միւ-
րաւանը: Պատմական Արքան ամէն բան ու-
նէր իր տրամադրութեան տակ հայոց հայ-
րապետանոցներէն ամենէն խռովիւններէն
մէկը նուաճելու, ինչպէս հայոց քաղաքա-
յին հարստութիւններէն ամենէն խռովիւն,
մեզամերձ ճակատագիրները, իրենց բոլոր

Եղեբրականութեամբը թուղթին սեւեռեցու,
— բացի մէկ շնորհէ, բախտէ,

— Իր անձին իսկ վկայութեան կտրե-
լիութիւնը: Սիսուսանք, այս պակասող,
պատմութիւն է: Լաւուց Թաւը, Լաղբաթը,
հակառակ անոր որ պարզ անուններ էին,
այսինքն հազիւ իշխուած մեր պաշտօնական
տարեգրութեանց մէջ, Գ. Յոբէփեանին
չնորհիւ կը դառնան ՄՇԱԿՈՅԹ (բառը պա-
հելով մեր ընկալութեան ծիրին, նրբիք
անոր ետին տեսնել չլաւանկելով մեր օրե-
ւոյ քրէստ յատուութիւնները հայ մեծատա-
րած Մայակոթի մը):

Ու ժողովուրդի մը մէջ որուն դարերը պայծառանալու տեղ կը մթագնին, դուք կը զգա՞ք բարիքը որ կանչուած էք մեր ներկան զունաւորելու, այլապապալտ, մեղի ներշնչելու մեր պայքարուն արժէքէն արդէն մեր հպարտութիւնը: Գ, Յովսէփեանի հոգին կազմուած է 1900ին, ասիւնքն ըբալանի մը ուր մեր պատմութիւնը ամօթէ մը աւելի կը ճշշէր մեր միտքին, Սօս քսան ամենակ մը անիկա տարբեր էր մեր նորագոյն տուման, այնքան տարբեր մեր պատմութեան ընդհանուր շարգապատումէն^(*): Ան հազարէ էր՝ բեկումին, մեղմէ փախուստին ամբողջ ահաւորութեանը, այն վիճակին որ արեւմտահայ գրականութեան մէջ կըլտնիլ տարազով մը սնւեւորուցեալ, աս ցալալտիւ սին...: Այս խաւարութիւն բերուած ամէն դարման, միշտ բարիքէն վեր բան է ասօրիք մը նկատաւորան տէ՛յ: Իւ պատահականութեան մը արդիւնքը չէ որ ձոյն ըրջանէ մեզի գան Չօպանեանի հայապատեւրիւքը, (armenisme), Թրամանեանի հայ ճարտարապետական կանճարին վրայ արժեւորուած հեղաբանք, Կոմիտասի հւրդապան համաբաւ, հայ երաժշտութեան խորագոյն արժէքէն:

Սորված ենք արդեօք որ մեր անցեալը

[illegible]

չի նմանիր ուրիշ ազգերու անցեալին, իրաւ է որ մենք, մինչեւ նորագոյն ժամանակներու զոհերը, հոն թափառեցանք մեր տառմութիւնները, դառնութիւնները, ճակատագիրը մոռնալ կրնալու միջին ցանկութիւններով: Իայց մենք անձանթ էինք կայսրութեան, ուժի ուրիշ ազգակներու որոնք կը միջամտեն ազգերու ճակատագրին ու անսպասելին կը մատուցանեն մեր վաշիւմին: Քանիք տեղի անգամներ մեր երկրը հազա կերպարանքը դոր մեր թշնամին յաջողեցաւ իրագործել 1915ին: 1947ին մեր երկրին մէկ մասը, այսօրուան Հայաստանը սրտառուչ յուսադրիչ գեղեցկութիւն մըն է: Լէյս հրաշքին հեղինակը Դնքը, Վեր ժողովուրդը միշտ: Գ. Յովսէփեան իր գործովը այդ հրաշքին մէկ քանի կողմերուն փառաբանքը կ'ընէ: 1850ին, Եւրոպայի Յուրիկէ Հայրենեացը նոյն երազին իր սպասովը, կը ծառայէ դարձեալ հայ ժողովուրդին: 1900ին հայ երգը, հայ ճարտարապետութիւնը, նոյնիսկ այնքան գէշ հասկցուած, մեղմէ իսկ ստորագասուած հայ գրականութիւնը մեղի ձրի, զուր առաջարկուած ծիրանի պատրանքներ չէին, այլ օտարներէ իսկ վկայուած, փառապըռուած գեղեցկութիւններ: Գ. Յովսէփեան է ընկերք: Անոնք մեր անցեալին վրայ մեր հաւատքը աստիճան մըն ալ ջանացին քուրապնել, զայն տեսնելու, հասկնալու տարբեր փոխակերպելով մեր օրերու գննական մեթոտներու գործադրումին: Մեր անցեալը որքան իրաւ հասկնայինք, տեսնէինք, այնքան մեր ներկան կը պակսէր իր նսեմանքէն:

Դարձեալ, Գ. Յովսէփեանինն է արժանիքը ուրիշ յղացք մը հանրութեան սեպահականութիւնը դարձնելու: Այդ յղացքը անշուշտ ամբողջովին նոր չի կրնար ըլլալ: Բայց 1890ին, զանգուածներուն համար գրեթէ փակ, չըսելու համար կ'աւանդին անձանթի, Կ'անհարկիմ հայոց պատմութեան մէջ մեծալուրային տագնապի մը բարիքնէ: Տեղը չէ հոս կշիռի զարնել հայոց պատմութիւնը անհուն թափ մեղի մատուցուող երկդարեան յղացքներուն տարողութիւնը: Գաւազին Յովսէփեան աստիճաններէն է այն մարդոց որ մեր պատմութեան ճաղաքական քառեակ հարստութեանց կերպարանքները, արժէքը ջանացին քննութեան սե-

ղանին բերելու: Այդ մարդին վրայ այդ ճիգին յաւելումները զիս չեն զբաղեցնիր հոս: Խորհրդային Հայաստանի մեծ գիտուն պատմաբանները դարձեալ կը մնան զուրկ իմ նկատարումէն, քանի որ ամբողջ սերունդ մը, 1917էն ստորին, միակամ ու միախորհուրդ, միջազգային տարողութեամբ գաղափարաբանութեանց, հանգանակներու սպասարկու, քալեց բոլորովին նոր, տարբեր ճարտաներով: 'Նկատի ունիմ, այս կեցուածքէն զուրս, միւսը, այսինքն մեր զասական յղացքներուն վրայ Գ. Յովսէփեանով աւելցածը: Պատմական մաթեմատիկային ոսկեգարուն, Գ. Յովսէփեան մեր պատմութիւնը շտեմալ անշուշտ գաւազնակներու բախման անհուն կրկէս մը ինչպէս: Բայց գործածեց մեթոտին անփոխարինելի բարեքը, իր ոսկին հասցատ հող ունենալու, ու իր աշխարհը՝ ամբալ վկայութիւն: Ահա այս կեցուածքէն ծնունդ առած տարբեր մտայնացք մը, — ասիկա՝ քաղաքական մեր հարստութեանց չալարն քառապատկերին դիմաց, մասնաւորութիւն է իմացական քաղաքական մեր հարստութեան չալարն: Ու քիչերու մօտ հանդիպելի բարեբաւտ հանգամանքով մը, այդ մարդին ալ վրայ, անկա իր ուժերը, պարտաստութիւնը ներգաշնակ պահեց իր Նիթիթին: Հայոց մշակոյթը տասներորդ դարուն չի ոկսիր անշուշտ: Առանդութիւնը այդ մշակոյթէն չըլնաներ ալ ունի ոսկիով պատկազրած: Բայց Գ. Յովսէփեան չի նմանիր, օրինակ Գաւազնին հայերէն անունով ծանօթ գործի կեղինակին որ չէր կասկածեր թէ հինգերորդ դարը վերանգամել վեր էր անհաւանելու, նոյնիսկ հանճարային որակով անհատներու կարողութիւններէն, երբ երկու հազարէ աւելի տարիներ երկարող ապրումներուն յատակը իջնելու համար մէկ մարդու, նոյնիսկ Վիեննական Միթիթեաններուն խումբին մը ուժը՝ անհաւանական կուգար թանձրութիւնը ծակելու: Գ. Յովսէփեան թերեւ օր մը, իր երկտասարդութեան ոսկի սկիզբին, այցուցեալ փառաբանութեանց հայոց մեծալուրային ամբողջական պարագրկումը գործադրելու: Բայց գիտուն չարաչար է վարաստ մեր հայրենիքին հետ որ հայ մշակոյթին վառարանն է անշուշտ: Անոր երեսին որքան աւերածներ, որքան

այդ բառ-չապիկը. հաներ ոտքի դժբախտ մոմիան, իր ողջութեան բոլոր հայրաքննորոգը, Ահա առաջին մտացութիւնը, առաջին բարիքը՝ Գ. Յովսէփեանին, հայոց պատմութիւնն ալ նորոգող:

Հայ ստեղծագործութիւնը՝ հանդէս մարդոց ու անարեւմտիկ, որոնք մեղի հասած են անամբողջ, առնուազն՝ նուազ: Ազատագրել մարդերը քարերէն, գիրերէն, աւերակներէն ու աւազաններ զանոնք լեցընող անարեւմտիկը շրջանին մեծ յոյգերուն փորձանքներովը: Ասիկա առաջնութիւն մըն է ու խաչակրութիւն մը:

Այս մտաւտեստիկան արգասիքը ա՛ն՝ որ

եօթը ութը դարերու ժամանակաշրջան մը (ԺԺ-ԺԸ), մեր դասական արժեւորման մէջ, քաղաքական մեր դժբախտութիւններովը, մեր կորանքներովը, մեր հոգեւտունին տեղաւորուած, կախարդական ցըպիկով մը, մէկէն, կը փոխակերպուէր: մեր սիրոյն, գրեթէ հիացումին մատուցուելու համար քուրդովին տարբեր, մեր սրբման հերքող, մեզ խանդավառելու ատակ թելագրանքներու հանդէս մը ինչպէս: Տարբացուցէք այդ շրջանը, ըսել կ'ուզեմ, ձեր ուղեգիրն կառչած ընդհանրութիւնները Անիի կործանումէն մինչև Արաքսի անցքը ու սակաւին քիչիկ մըն ալ ասդին ու պիտի աժնայէ ձեր ժողովուրդէն, միշտ մեր դրական պատմութեան տակնքներովը, հանաւտիքներովը, ողբուկովը մեր մտքին մէջ մարմին, կապար դարձած, նսեմ, դժնդակ թաղոյթի մը ձեւին տակ ստորադասութեան: Մինչև Ահուրի գերութիւնը մեր տարեգրութիւնները պատկերազմներէ կրնան խօսիլ: Անկէ՛ս ասդին:

— պատկերը ժողովուրդի մը, դժբախտութենէն շատ անդին, անկարճ՝ ոչ միայն իր արդար վայելուածին համար, իր պապերուն հողը, առնուազն սեպակաւան տունն ու տեղը զաշտպանելու, այլև խեղճ նահանգ մը, բոլորանուէր, խուճապալին, փախտականը՝ որ հազարամեայ մեր ըսփիւղքը կը սկսի այնքան զոհման, այնքան սրտառուչ, զոր անա կը շարունակենք, ուրիշներու բռնութեան, արհամարհանքին, դժոխքին տակ, միշտ հլու՝ միշտ հպատակ անոնցմէ արձակուած ամէն հրամանի, բայց իրարու գէժ մեր հոգիին ազ-

նանքը ըրած աւելի սուր քան մեծ ծոփու շանձակերունը: Ամենուս համար սա զգալութիւնները արցունք են արժած, մեր գիտակից զգացողութեան՝ անդրանիկ իսկ օրերէն: Ու տակաւին չենք դադրած, լման տանքիններուդ դարու հասակով . . . ոչ խարինբու հօտը տեսարաննէլ: Օ՛, մեր ստրկանքը, երբ այս դարը կը սկսէր, երեք տասնեակ բիւրերու զոհովը, մեր բոլոր ծածուկ ուժերուն լղբուկովը . . . :

Գրեթէ Յովսէփեան նոր Արեւակունցներ, Ռուբինեաններ չէ փառասիրած անշուշտ իր ուսումնասիրութեան դաշտ յարգարած նսեմութեան դարերէն, ինչպէս կը յամառէին ընել Վենետիկն ու Վիննան, մեր նոր պատմութիւնը մեզի հանգուածիկ ընելու թերեւս սրտառուչ պատրաստի մը մէջ, ծաւալուն դուցադնեղութեամբ պուռալով կանխող փառքերուն գեղեցիկութիւնն ու արժէքը: Բայց գտած է. միշտ այդ մը աշխարհիկան դարերէն, աւելի իրաւ, մեղամբձ, ու մեր ներկայ հոգեդրութեան լայն չափով հաղորդ, աւելի հարգատու վերայութիւններ: Սիսուանի Լեւոն Մեծագործը անշուշտ սրտառուչ անձնաւորութիւն մըն է, բայց որքան դժուար տեղաւորելի մեր իմացական ընկալութենէն ներս: Նոյն ակնոցով՝ անոր Շնորհալին, մանաւանդ Լամբրոնային, կ'ընդունիմ որ Հայրաքանդակն որ եւ է իշխան գտած ըլլայ Լեւոն Մեծագործին կարկառուն սա բաթնթիքը: Աւելի անդին, ես կը վերլուծեմ քաղաքական անձնաւորութիւններ կառուցանելու եղանակը Գ. Յովսէփեանի մօտ: Բայց ձեզ կը զրկեմ Հայրաքանդակն, այսինքն հոն կերպարուած Նշեցիկն, որպէսզի համոզուիք թէ մարդ մը տալու բիրաւոր ձեւերէն ռըն է իրաւը, նորը, հարազատը, թուրթին վրայ տող առ տող յօրինուողը:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Նարնակէլ)

